

ur *Faust*

Faust är missnöjd med livet; trots att han har studerat allt kommer han inte åt tillvarons grunder, inte ens med magi. Under en promenad "snärjs" han av en pudel som följer honom hem och snart förvandlas till Mefistofeles, en variant av djävulen. Mefistofeles och Gud har tidigare slagit vad om Fausts själ: om Mefistofeles får Faust att avvika från "Guds väg" så ska han få Fausts själ – i jordelivet, inte efter döden. Nu ingår Mefistofeles och Faust ett eget vad: om Faust en dag är nöjd med livet trots alla upplevelser Mefistofeles kan erbjuda – om han till stunden/ögonblicket säger "dröj, du är så schön" – så ska Faust tjäna Mefistofeles när han har dött.

Här återges tre avsnitt ur första delen av Faust. Den första scenen utspelas i Fausts studiekammare där pudeln som har följt Faust hem förvandlas till Mefistofeles. Här finns bl.a. Mefistofeles intressanta presentation av sig själv. Den andra scenen följer direkt efter, även den i studiekammaren. Här ingår Faust och Mefistofeles pakten om Fausts själ. Man får också ta del av Fausts besvikelser på livet. Den tredje scenen utspelas längre fram i dramat, framåt slutet, i Harzbergen när de två är på väg till en häxsabbat på valborgsmässan; scenen utgör en kontrast till den lilla småborgerliga staden och kärleken med Gretchen; här lever naturen fullt ut.

Faust och Mefistofeles ingår ett vad om Fausts själ. Gravyr av Julius Nisle, ca 1840.

I de tre avsnitten märks några klart fascinerande saker hos dramat. För det första Faust och Mefistofeles som radarpar: de läxar upp varandra, de sporrar och hetsar varandra, de fäller dräpande repliker till varandra m.m. Dialogen mellan dem är fräck, frän och klockren. För det andra Faust som orädd trots att han har ena benet över avgrunden. För det tredje Mefistofeles: ena stunden stolt, högdragen och sporrande, andra stunden plump och löjlig. För det fjärde dialogen och poesin: dialogen är spänstig, högstämmd, rolig, skrämmande om vartannat; lyriken i valborgsscenen är levande, pulserande och gripande.

Goethe använder flera versmått i dramat, men mest en variant av versmåttet knittel: det finns slutrim och varje rad har tre eller fyra betonade stavelsler fast ingen bestämd rytm. Översättningen av Viktor Rydberg är lätt bearbetad.

Studiekammare

FAUST

(kommer in med pudeln)

Se, nattens djupa mörker täcker
den ängd där nyss en gäst jag var;
en mystisk helig bävan väcker
till liv vad anden ädlast har.
Begärens storm och lustars villa
har slumrat in med dagens larm,
och mänskokärlek rör sig stilla –
Guds kärlek rör sig i vår barm.

Still, pudel, ränn ej fram och tillbaka!
Vad har du vid tröskeln att vädra på?
Min bästa kudde vill jag försaka,
kom, lägg dig på den i spiseln vrå!
Du roat mig nyss på stigar och backar
med lek och språng som du kunde bäst;
för detta som värd jag nu dig tackar,
men var en tyst och fridsam gäst!

Sammanfattning: Faust känner ömsom frid, ömsom kval. För att stilla sin oro vill han känna av det himmelska genom Nya testamentets syn på uppenbarelsen. Han läser på originalspråket och funderar på olika översättningsmöjligheter.

Det skrivet står: "i förstone var ordet".
Här sjunker redan pennan ned till bordet;
så högt kan ju omöjligt ordet skattas,
det måste annorlunda fattas.
Och andas jag en helig siarluft
så skriver jag: "det första var förnuft".
Men pennan måste åter vila,
att ej hon må sig överila.
Har allt sitt upphov ur förnuftet haft?
Det borde stå: "i förstone var kraft".
Men innan än jag nederskrivit detta,
så hejdas jag och finner bättre råd,
ja, anden hjälper mig, jag har det rätta
och skriver trygg: "i förstone var dåd"!

Om mitt värdskap ej skall sluta,
pudel, hör upp att tjuta,
hör upp att skälla!
Gästrätt må ej gälla
för kamrat som stör mig så!
En av oss två
skall ur kammarn gå.
Ogärna häver jag gästrätten opp;
men dörrn är öppen nu, du har ditt fria lopp.
Men vad får jag se!
Kan sånt naturligt ske?
Är min syn rent befängd?
Han sväller ut på bredd och längd,
han reser sig väldig opp,
det är ej längre hundens kropp!
Är det ett spöke jag fått till gäst?
Nu liknar han Nilens jättehäst
med brinnande ögon, hiskligt gap!
Jag känner dig, djävulskap!
För slik bastard av avgrundsblod
är "Salomonis Nyckel" god.

Sammanfattning: Faust använder Salomos nyckel, en bok inom judisk mystik (kabbala) som troddes vara skriven av kung Salomo, för att med dess trollkonster kontrollera varelsen (därför säger Mefistofeles nedan att han fått ett svettbad), som han förstär kommer från helvetet. Dimma bildas snart runt varelsen och när dimman skingras framträder Mefistofeles ur spiselvrån. Han är klädd som en vandrande skolast. Det var en en känd typ under reformationstiden – en orolig student med provocerande syn på kunskap som vandrade från universitet till universitet.

MEFISTOFELES

Men varför sådant larm? Till tjänst står jag
ju gärna!

FAUST

Det var således pudeln kärna!
En vandrande skolast! Jag måste skratta gott.

MEFISTOFELES

Jag hälsar er, bland lärde män en stjärna!
Av er har jag ett duktigt svettbad fått.

FAUST

Ditt namn?

MEFISTOFELES

Den frågan – är hon svaret värd
för er, som ordet så föraktar,
som upphöjd över fenomenens värld
blott tingens väsen eftertraktar?

FAUST

Bland folk som ni så lär det bruket råda
att bära namn som väsendet förråda:
”fördärvarn”, ”lögnarn”, ”flugoguden” –
här framgår väsendet ur ljuden.
Vem är du då?

MEFISTOFELES

En del utav den kraft vars lott
är alltid vilja ont och alltid verka gott.

FAUST

Sånt dunkelt tal förstår jag ej.

MEFISTOFELES

Min andes väsen är ett ”nej” –
och det med skäl, ty allting fött
är endast värt att bli förött.
Och därför vore bäst att inget funnes till.
Fördärv och synd – vad namn ni vill –
kort sagt: vad under ordet ont är känt,
det är mitt rätta element.

FAUST

Du nämner dig en del och står dock hel för mig.

MEFISTOFELES

En blygsam sanning ska jag säga dig:
om mänskan – lilla narrvärld – i sin flärd
tror sig ett helt och kallar sig en ”värld”,
är jag en del av delen som var allt en gång,

en del av mörkret som till sitt förfång
fött ljuset; dottern stolt har sig på tronen satt,
på rummets tron, som tillhör modern Natt.
Dock kämpas än: hur ljuset sträva må,
vid kroppar häftar det ändå,
från kroppar strömmar det, kropp ger det
färg och glans,
av kroppar hämmas det i loppet;
och inom kort – jag hyser nu det hoppet –
hör ljus och kropparna till vad som fanns.

FAUST

Ditt ädla kall jag nu förstått:
i stort förmår du ej förstöra,
och därför börjar du i smått.

MEFISTOFELES

Ack, föga är därmed att göra!
Det något som mot intet träder opp –
jag menar denna plumpa värld –
bekämpar jag med ständigt gäckat hopp
men har ej framgång på min vapenfärd.
Trots vågor, stormar, jordskalv, brand
förbliver lugnt till sist båd’ hav och land.
Och djur- och mänskoynglets syndafloed –
slikt otyg är omöjligt att förgöra.
Till graven må jag millioner föra,
dock flödar jämt ett nytt och livligt blod.
Så går det på; man kan bli galen!
Tänk blott på mängden frön i stora talen,
som uti luft och jord och vatten gömma sig,
uti det torra, våta, varma, kalla!
Ja, finge jag i lågan ej befalla,
så funnes ingenting förutom mig.

FAUST

Den kalla djävulshanden knyter
du mot den skaparkraft som flyter
i tingen, evigt lyckosam;
men fäfanget sträcker du den näven fram.
Slå dig på något annat göra,
du Kaos’ underlige son!

MEFISTOFELES

Det är ett råd som tål att höra.
Mer nästa gång därom! Nu härifrån!

Sammanfattning: Mefistofeles ber Faust om hjälp att få komma ut eftersom ett pentagram vid dörren hindrar honom att ta sig ut. Faust vill dock få ut mer av sin gäst och släpper honom inte. Mefistofeles ber att få trolla lite vilket godtas. Han troller fram andar vilkas skönsång söver Faust varefter han manar en rätta att gnaga av lite av tröskeln där pentagrammet är tecknat. Sedan går han ut och Faust vaknar.

FAUST

Ack, åter gäckad och förhånad!
Så ändas då min anderika tränad –
att djävuln var en dröm som ljög,
och att på dörrn en pudel smög.

Studiekammare

Sammanfattning: Mefistofeles har knackat på och blivit insläppt.

FAUST

I vilken dräkt jag än må vara,
skall jordens kvava liv mig trycka ner.
För gammal är jag för att leka bara,
för ung att önska inget mer.
Vad fröjd kan jag i världen smaka?
Du skall försaka, ja försaka,
det är den evigt samma trall
som varje öra höra skall,
som under hela livets lopp
allt hesare var timme stämmer opp.
Jag vaknar upp om morgonen och ryser,
och gråta bittra tårar ville jag
inför den dag, bestämd, lik varje dag,
som gäckar varje, varje hopp jag hyser,

den dag, som envis lumpna inkast gör
vid minsta fröjd mitt hjärta anar,
och med ett skenlivs grin och lappri stör
min ande när sin värld han danar.
När äntligen natten nedersänker sig,
då vrider jag mig ängslig på mitt läger,
och vilda drömmar skrämmer mig,
och ingen, ingen ro jag äger.
I hjärtat bor en Gud som efter sitt behag
rör upp dess känslor eller dem försonar;
men verka utåt kan ej mer än jag
den Gud som över mina krafter tronar.
En tyngd är livet så, på trötta skuldror fäst.
Jag hatar det, förintas vore bäst.

MEFISTOFELES

Men döden aldrig var en fullt välkommen gäst.

Sammanfattning: Faust prisar den som dör i strid, den som förlorar sig i kärlekens lust och den som dignar under andens kraft. Sedan förbannar han allt som förvillar och stillar själens längtan: äregirighet, pengar, vin, kärlek, äktenskap, tro, hopp, tålmod etc. Mefistofeles försöker locka Faust med en ny start, att komma ut från sin lärda kammare och uppleva världen på nytt.

MEFISTOFELES

Hör upp att leka med din smärta,
som lik en gam ditt liv förtär!
Det sämsta sällskap lär dig behjärta
att mänska du bland mänskor är.
Dock ej att min mening vore
att sänka dig bland pack;
jag är ingen av de store,
men tar du min hjälp till tack
på vägen du vill ha bruten,
då är jag din på minuten,
och då bekvämer mig jag
att göra dig allt i lag,
som din kamrat, ja väl
som din tjänare, din träl.